

Lars-Eric Jönsson, Anna Walleffe & Jes Wienberg
"Inledning"

ur

Lars-Eric Jönsson, Anna Walleffe & Jes Wienberg (red.)
Kanon och kulturarv: historia och samtid i Danmark och Sverige
(2008)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 19, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och
biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs
and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

INLEDNING

Lars-Eric Jönsson, Anna Walette, Jes Wienberg

Samtid och förflutenhet

Kanon och kulturarv är två ord som handlar om förhållningssätt till det förflutna. Inte i något avseende kan sådana förhållningssätt sägas vara passiva. Kanon och kulturarv är i denna mening produktiva till sin karaktär. Att vara verksam inom det fält som vi kan kalla kulturarvsfältet är att använda det förflutna, att framställa det på olika sätt och att ha olika syften med dessa framställningar. I denna mening finns det heller ingen färdig historia som ligger klar och väntar på oss. Varje samtid, varje situation, genererar olika »historier«, olika sätt att förstå och använda de källor till det förflutna som vi har tillgång till.

Vi har samlat texter som har orden kanon och kulturarv som gemensam nämnare, liksom frågan om hur människor, såväl lekmän som professionella, använder det förflutna i termer av kanon och kulturarv. Båda dessa begrepp omfattar ett slags bruks- eller produktionsperspektiv – att utse företeelser till kulturarv eller att föra upp dem på en kanonlista är att vilja något med dem. Sådana företeelser kan anses som föredömliga eller fränstötande, vackra eller fula, lyckade eller misslyckade. Positiva värden dominerar med viss självklarhet. Gemensamt för alla sådana upphöjda företeelser är att de betraktas som särskilt betydelsebärande i någon mening. Detta har som följd att varken kanon eller kulturarv kan frigöras från politiska aspekter, ett faktum som i olika grad är uppenbart i bokens artiklar.

Vi vill dock inte påstå att detta skulle vara den enda synvinkeln som kanon och kulturarv kan betraktas ur. Långt därifrån. Men som uttryck för de senaste årens diskussioner i Danmark och Sverige, liksom i Europa, inte minst i spåren av murens fall och krigens på Balkan, är det inte svårt att hävda relevansen av kritiska studier om hur det förflutna används i olika situationer och sammanhang. Man kan nog påstå att detta

intresse för det politiska inte bara har att göra med strömningar i den vetenskapliga sfären, utan också med den nyladdning som betydelse av det förflutna har fått inom det politiska fältet. I Sverige kan vi notera att begreppet kulturarv (ny)etablerades i slutet av 1980-talet i syfte att skapa vissa förändringar inom det som skulle komma att benämnas kulturarvssektorn (arkiv, kulturmiljövård och museer). I Danmark har på liknande vis kanonbegreppet aktiverats i uttalat politiska syften.

Två ord

Kanon är ett mångtydigt ord. Uttalat med betoning på sista stavelsen kan det betyda ett vapen att skjuta med. Och uttalat med betoning på första stavelsen kan det betyda ett rättesnöre eller en norm. Kanon kan också betyda en melodi där stämmorna bildar en kedja efter varandra, eller att något är bra: »Kanon!«

Kulturarv har inte riktigt samma laddning utan har en till synes mer opolitisk karaktär. Överföringen av kultur i form av arv associerar knappast till normer, politiska syften eller strider. Det riskerar också att ge ett orubbligt intryck, det vill säga det kan verka som om den kultur som ska ärvas från generation till generation ligger fast och färdig. Detta intryck av att begreppet har smält samman med de företeelser som ges hallstämpeln »Kulturarv« är möjligen en anledning till att dess politiska implikationer inte har uppmärksamats i Sverige i särskilt hög grad.

Kanon med betoning på första stavelsen hamnade däremot omedelbart i debattens centrum, när den danska regeringen 2004 tog initiativ till en litteraturkanon och kulturkanon. Den danska litteraturkanon utpekade fjorton författarskap som obligatoriska i skolans undervisning. Kulturkanons sju kommittéer valde ut tolv kanoniska verk inom kategorierna arkitektur, bildkonst, design och konsthantverk, film, litteratur, musik och teater samt även en barnkanon. 2006 tillkom en historisk kanon med 29 »händelser och förlopp«, som skulle ligga till grund för undervisningen i historia i skolan.

Debatten kring den danska kanon blev enorm i alla medier. Är kanon »kanon!«? Vem ska bestämma? Vilka kategorier är relevanta? Vilka författarskap, verk, händelser eller förlopp är eller bör vara kanoniska? Fanns och finns det ett sammanhang mellan kanon och regeringens så kallade kulturkamp? Var syftet en ökad integration kring gemensamma danska värden? Vad är i så fall det säreget danska? Är kanon integrerande eller stöter den tvärtom bort det annorlunda, det andra? Debatten fick dessutom en utlöpare även i Sverige, där folkpartisten Cecilia Wikström under valrörelsen 2006 föreslog en svensk litterär kanon. Debatten fortsätter i denna antologi med det skrivna ordet som vapen.

I Sverige har diskussionerna om kulturarvsbegreppet alltså inte varit lika politiskt heta. År 2007 har ordet kulturarv enligt *Svenska Akademiens ordbok* funnits i 120 år i svenska språket. Med dess nutida betydelse (re)aktiverades det på allvar under 1990-talet då den svenska regeringen valde att samla arkiv, kulturmiljövård och museer under en flagg. Genomslaget var stort och, som det verkar, förhållandevis varaktigt. Vi talar idag, helt naturligt, om en kulturarvssektor. Kulturarv har dessutom en viktig ställning i skolan, inte minst i dess läroplaner. I många sammanhang pratar vi numera om »vårt« kulturarv när vi för några år sedan skulle ha talat i termer av traditioner eller historia. I själva verket förefaller ordet samla dessa två begrepp, det vill säga traditionsbegreppets överförande aspekt och historiebegruppets text- och berättelsecentrering.

I Sverige har diskussionerna om kulturarv kommit att handla om dess användbarhet, eller rättare sagt hur och med vilka syften vi använder företeelser ur det förflutna. Förutom det hävdvunna användningsområdet lokal, regional och nationell identitetspolitik, har kulturarv kommit till användning inom en rad andra områden som hälso- och sjukvård, regional- och lokalutveckling, turism och mångkultur. I den mån begreppet har granskats kritiskt är det framför allt demokratiska och jämställdhetspolitiska aspekter som beaktats. Eller rättare sagt, begreppet i sig har »slunkit undan« medan sätten att tillämpa det har varit föremål för undersökningar. Föga överraskande kan man konstatera att arkiv, kulturmiljövård och museer, trots talet om kulturarv i demokratins och jämställdhetens tjänst, i väsentliga delar präglas av kulturhistoriska experter och deras praktiker, perspektiv och svårigheter att bredda sina sociala synvinklar till grupper som varken är representerade på institutionerna eller finner någon mening i att besöka dem.

Kulturarv bör emellertid inte endast knytas till de särskilda och offentliga institutionerna som museer och arkiv. Samtidigt som de offentliga institutionerna kämpar med sin relevans och sina publiksiffror, är kulturarvsfältet i vid mening i allt högre grad befolkat även med andra aktörer som enskilda personer, föreningar och andra sammanslutningar. Fältet kännetecknas av en ökande heterogenisering som har sin svarighet i det omgivande samhällets tilltagande pluralism. Det är inte alltför vågat att påstå att antalet historiska berättelser har ökat utanför de offentliga institutionerna.

Två konferenser

Boken har sin utgångspunkt i två konferenser arrangerade av Centrum för Danmarksstudier, delvis i samarbete med nätverket MUSUND – Öresundsregionens museer. Båda konferenserna hade den frågande rubriken *Kulturarv idag – varför och för vem?*

Den första konferensen hölls i november 2006 på Kulturen i Lund och lade huvudvikten vid danska och svenska former för arbetet med och bruket av kulturarv. Här möttes museifolk och forskare, både praktiker och teoretiker, för att diskutera två teman: *Varför kulturarv?* och *Børn og unge på museum*.

Den andra konferensen samlade forskare från Danmark och Sverige på Stiftsgården Åkersberga i Höör i april 2007. På konferensen försökte vi föra in två nya teman i den pågående debatten. Dels ville vi leda in diskussionerna mot ett nordiskt perspektiv snarare än ett nationellt, dels sökte vi uppmärksamma regionala perspektiv. I linje med Centrum för Danmarksstudiers intentioner att stärka kunskapen om Danmark hos den östra grannen, samt att uppmuntra till jämförelser mellan länderna, diskuterades kulturarvsforskningen i Danmark, i Sverige – och i Skåne. De forskare som deltog i konferensen kom från olika vetenskapliga discipliner och kulturinstitutioner. Olika ämnen har olika infallsvinklar på dessa frågor, varför det är viktigt att hålla ett akademiskt tvärvetenskapligt samtal. Arkeologer, etnologer, historiker och andra talade om kulturminnesforskning och minnesmärken, natur och kultur, industrisamhällets kulturarv och inte minst den danska kanondebatten. Den övergripande frågan kom att handla om vem som skapar och hanterar föreställningar om det förflutna, men också hur detta sker.

Även om den andra konferensen framför allt var en forskarkonferens kom denna liksom den förra att i väsentliga delar präglas av mer eller mindre aktiva kultur(arvs)-politiska utgångspunkter. Liksom tjänstemän inom kulturarvsfältet är de flesta som forskar om detta också engagerade i vad som händer på fältet. Få forskare står endast vid sidan om och undersöker rörelserna; de flesta av oss kliver också in som kritiska aktörer. Flera av bokens författare är i detta avseende inte endast att betrakta som forskare. Med utgångspunkt i sitt forskningsintresse argumenterar de också på en kulturpolitisk arena. I detta avseende består boken dels av artiklar som redovisar undersökningar och resultat med kanon och kulturarv som en gemensam nämnare, dels av artiklar som uttalat för in forskningsresultat i ett kulturpolitiskt sammanhang. Vi betraktar detta som en tillgång. Forskare, inte minst inom humaniora och samhällsvetenskap, måste få välja om de vill ikläda sig en strikt forskarroll eller om de vill dra politiska slutsatser av sin forskning och vara aktiva i debatter. Begreppen kulturarv och, framför allt, kanon har genererat flera sådana debatter. Denna bok kan både ses som en kommentar till dessa debatter och, i vissa delar, som ett inlägg i dem.

Teman

De grundläggande begreppen i antologin, kanon och kulturarv, griper alltså över många områden, och vi har i artiklarna urskiljt tre olika teman som styr dispositionen. Den första sektionen kan sägas ha minnen och minnesplatser som gemensamma nämnare. Den andra sektionen fokuserar skolan som arena för användningen av såväl kanon som kulturarv. Den tredje sektionen, slutligen, lägger explicit vikt vid de politiska aspekterna på de två begreppen.

Minnen

Minnen är ett av många möjliga perspektiv på begreppet kulturarv. Det abstrakta förflutna blir begripligt som ett minne, något mänskligt alla känner igen. Glada minnen att återkalla, eller traumatiska minnen att glömma; individuella minnen eller kollektiva minnen; fragment av liv, bilder eller saker att kanonisera i ett bildalbum, på en hylla hemma eller på museum. Minnen kan också fästas till marken i minnesplatser, minnesmärken eller monument tänkta för evigheten. Alla antologins artiklar skulle i princip kunna kategoriseras under rubriken minnen eller minnesarbete, men här skall samlas åtta artiklar:

Inge Adriansen presenterar tre minnesparker i Danmark, Mindelunden ved Jægerspris från 1700-talet, Mindelunden i Ryvangen från 1940-talet och Kongenshus Mindepark från 1950-talet. Jægerspris har blivit ett oanvänt »glömselställe«, eftersom dess berättelse om den oldenburgska monarkin saknar relevans i dagens Danmark. Ryvangen däremot lever med sin berättelse om den tyska ockupationen likväl som Kongenshus, som berättar om bönders slit. *Jes Wienberg* drar fram ur glömskan 24 kanoniska platser i Danmark, där arkeologiska fynd har blivit markerade med minnesmärken. Minnesmärken över arkeologiska fynd tillkom på lokalt initiativ under hela 1900-talet, men de flesta är från 1930- och 40-talet eller från 1990-talet. Den gemensamma nämnaren för tider när det reses minnesmärken tycks vara att nationen upplevts som hotad, antingen av det expansiva Tyskland eller av invandring och globalisering.

Anna Storm utgår också från platser. I hennes fall handlar det om industrianläggningar som övergavs på 1970-talet och som har förvandlats till en resurs. I svenska Norberg, Ironbridge i England och Duisburg i Tyskland iakttar Storm tre gemensamma tendenser: omvandlingen tycks oberoende av arbetarnas egna berättelser; platserna karaktäriseras inte av kris utan av förändring och hopp för framtiden; och omvandlingen har drivits av folk utifrån. Även *Keld Buciek* tar utgångspunkt i industrisamhället. Han framhäver betydelsen av invandrarna för den industriella utvecklingen i Danmark. Ex-

emplet är Frederiksværk och dess stålverk, men även immigranter i bland annat Tyskland. Invandrarnas minnesarbete marginaliseras av de dominerande berättelserna om det typiskt danska. Kanonlistorna skulle således vara ett politiskt projekt, där minoriteter osynliggörs. En exkluderande uppfattning om nationen bör enligt Bucieks mening ersättas av en mer pragmatisk samtidsförståelse, som inkluderar minoriteternas integrerande minnesarbete.

En central aspekt av sådana exkluderande och inkluderande processer är vilka platser vi väljer att tilldela kulturarvsstatus. *Håkan Karlsson* menar, att »folkets« kulturarv inte har fått tillräcklig uppmärksamhet i de antikvariska myndigheternas förvaltning av kulturarv. Karlsson argumenterar för bevarings- och brukvärden förknippat med sport, till exempel fotbollsplanen Carlsrofvälet i Göteborg, och pläderar för en ökad demokratisk dialog med medborgarna om vilka kulturarv som är värda att bevara och bruka. *Carl-Johan Svensson* lyfter fram ett annat försummat kulturarv, en militär exercished i Skillingaryd i Småland, som nu ligger öde. Genom intervjuer med ortsbor framkommer berättelser som kan sorteras efter synen på utvecklingen som förfall eller framsteg, med hög eller låg förändringsgrad. Svensson ser ett samband mellan grundtroperna och åsikter kring bevarandet – framstegstro betyder lägre intresse för bevarandet, medan en hög förändringsgrad också ökar viljan att bevara.

Stefan Bohman argumenterar kraftfullt för musik som kulturarv, kanon och forskningsfält. Med olika exempel visar han på musikens betydelse för samhället estetiskt, funktionellt och symboliskt. Beethovens nionde symfoni är ett av Bohmans exempel på hur symbolvärdet kan skifta beroende på kontext – i Tyskland har den uppfattats som revolutionär i arbetarrörelsen, som opolitisk genialisk musik hos medelklassen, som uttryck för den högtstående kulturen hos högern och i Nazityskland, åter som revolutionär i DDR och senast har den fått status som EU:s officiella »nationalsång«.

Slutligen problematiserar *Katarina Saltzman* synen på natur och kultur, vård och värden, genom en jämförelse mellan Sverige och Australien. I Sverige kan kon och fåret symbolisera den bevaringsvärda naturen, det öppna landskapet, medan de gräsätande djuren i Australien symboliserar nybyggarnas förvandling av det ursprungliga landskapet. Således skiftar uppfattningen av centrala begrepp som natur och kultur beroende på den geografiska kontexten.

Skolan

Den historiska kanon initierades alltså av den danska undervisningsministern Bertel Haarder 2006, som ett led i arbetet med att förbättra elevernas historiekunskaper. Även i Sverige debatteras historieämnets status i skolan, ofta med skräckblandad förtjusning

över danskarnas tilltag. Historielärarnas förening (HLFÅ) hade i sin årsskrift 2007 historiekanon som tema, och under året har den svenska utbildningsministern Jan Björklunds uttalanden om historia som obligatoriskt ämne i gymnasiet, och en omarbetning av grundskolans läroplaner, framkallat en dämpad debatt.

I HLFÅ syns det tydligt att det efterfrågas någon form av gemensam grund av faktakunskap när ungdomar kommer som studenter till högre studier. I svenska skolan har det hittills enbart funnits direktiv om undervisning kring två konkreta historiska händelser: reformationen och, efter år 2000, Förintelsen. Rösterna mot en kanon handlar om en inskränkning av lärare och elevers självbestämmanderätt, och om hur unga människor bäst fostras till demokratiska medborgare. Det som tycks reta svenskarna mest är att danskarna implementerar ett politiskt beslut. Initiativet togs inte av lärare och baseras inte på pedagogiska överväganden. Rädslan för en politisk styrning av innehållet i undervisningen är tydlig.

Samma diskussion genljuder i denna antologi. Här finns tre artiklar om historieämnets status i skolan idag. En av medlemmarna i arbetsutskottet som Haarder formade för att revidera läroplanen för historia, och således för att föreslå den historiska kanon, är *Keld Grinder-Hansen*. I sin artikel framhåller han att den danska kulturkanon må vara ett politiskt styrt mediejippo, men att en obligatorisk historiekanon är en allvarligare fråga. Att politikerna anser sig sakna ett kvantifierbart mätinstrument för att utvärdera faktakunskaper, och att de därför efterfrågar kontrollstationer av de ungas vetande, är givetvis ett brott i den danska utbildningstraditionen. Men artikelförfattaren försvarar kommitténs arbete med att historieämnet i stort måste förändras till det bättre.

Grinder-Hansens inlägg på konferensen i Höör föranledde flera deltagare att skriva om sina upplevelser kring den danska respektive svenska diskussionen. *Carsten Tage Nielsen* vill, liksom Grinder-Hansen, upphöja debatten från urvalet i kanon till den utbildningspolitiska kontext kanon ingår i. Han beskriver dansk historieundervisning ur ett långt tidsperspektiv, och visar med en genomgång av timantalet att historia alltid har stått i skymundan. Historia har fått lite tid i skolan, och kommer till och med att ha färre timmar efter år 2009. Detta kan jämföras med den svenska debatten, där man gärna lyfter fram Danmark som förebild när kvantiteten historia i skolan räknas.

Det är en styrning av läroinnehållet som möjliggör de nationella proven som efterfrågas, och Nielsen resonerar kring frågan om en kronologiskt förevisad kanon kan ge elever en sammanhangsförståelse. *Vem, vad, var, när* blir mer relevanta frågor att svara på än *varför* konstaterar han, och detta är en nyordning som oroar. Var hamnar uppskattningen av det historiemedvetande som idag är ett fundament i läroplanen? Eleverna påtvingas en viss historisk tolkning, styrd av en bestämd nutidsförståelse, vil-

ket ger en betingad förväntan på framtiden. Det blir, för att använda en av Nielsens rubriker, en *kanon versus historiebevidsthed*. Om läraren ska vara en auktoritär kunskapsförmedlare går den föreslagna läroplanen alltså helt emot värderingarna i dagens undervisning. Idag har eleverna läraren som handledare, utifrån en progressivistisk syn som ska främja kritiskt tänkande.

Flera debattörer, bland annat *Per Eliasson*, menar att det redan existerar en kanon även i Sverige. Det finns en traditionell uppsättning av viktiga händelser som ska läras ut. Det goda med en uttalad kanon skulle vara att de händelser och skeenden som redan lyfts fram som relevanta kan problematiseras. Men Nielsen menar att det inte går att problematisera händelsernas betydelse eftersom motiveringarna till det danska urvalet saknas. Detta är inte allas historia, inte ens alla danskars historia. Det är ingens historia – bara en rad abstrakta punkter som av något skäl ansetts som viktigare än andra.

I Eliassons bidrag får vi en intressant jämförelse med vad begreppet kulturarv har haft för betydelse i svenska läroplaner och kursplaner. Han är överens med Nielsen om att skolan inte kan överföra ett visst kulturarv, utan bör koncentrera sig på att fördjupa elevernas historiemedvetande/historiebevidsthed. Eliasson påpekar att kulturarv helt enkelt har blivit en mer korrekt term att använda, hellre än folkkaraktär eller nationellt sinne, när man försöker sätta namn på den gemensamma referensram ur vilken identiteter kan skapas. I grunden handlar det om en oenighet om vad historia är och bör vara. Det är också tydligt att diskussionen inte bara handlar om förståelse av historia, utan om dagens identitetspolitik.

Rösterna för en kanon i ungdomsskolan talar om en gemensam kulturell plattform där alla barn får sig samma stoff till godo. Detta gör det lättare för ungdomar att använda sitt historiska vetande längre fram i livet. Rösterna emot menar att kronologiska fixpunkter inte hjälper dagens unga att orientera sig i tiden. Och vem ska bestämma över skolan: läromedelsförfattarna och bokförlagen, utbildningsministrarna, lärarna och/eller eleverna?

Politiken

Debatten om kanon och kulturarv rör sig på flera områden, men har en fast punkt i frågan vad kulturarv är och vad som kan räknas dit. Finns det ett eller flera? Varför behövs det och vems är det? Vem bestämmer vad som är kulturarv? Kan kulturarv destilleras ner i en kanon? Flera artiklar i antologin ger uttryck för vad några av de danska och svenska forskarna anser idag och när frågorna ställs på detta vis ligger det nära till hands att förstå kanon och kulturarv utifrån politiska perspektiv. *Lars Elenius* pekar på hur nationalstatens monokulturella ideal har genererat exotiska bilder av minori-

teter. Som exempel tar han finsk-ugriska minoriteter i Sverige och hur de beskrivs av Olaus Magnus på 1500-talet, av Carl von Linné på 1700-talet och av Selma Lagerlöf på 1900-talet. Elenius undersöker också hur samer och tornedalingar har valt att exotisera sig själva i vad han kallar etnopolitiska idealbilder.

Niels Kayser Nielsen fortsätter med en undersökning av gränser, inte minst gränslandet mellan det danska och tyska. Han noterar det stora tyska inflytandet i Danmark men också hur detta inflytande har valts bort eller »glömts« i den danska nationens historia, kanon och kulturarv. I den centralistiska nationalstaten eftersöktes den riktiga danskheten. Avvikelser från denna norm har haft svårt att ta plats. *Anne Krestina Povlsen* understryker detta homogeniserande perspektiv på den danska nationalstaten. Som alternativ föreslår hon att konfrontera kulturarvsbegreppet med globaliserings-teorier i syfte att utmana gränserna för vad kulturarv kan vara. Men klarar sig kulturarvsbegreppet och dess praktiker utan territoriella gränser och förfäder? Den frågan väntar på sitt svar.

Lars-Eric Jönsson uppmärksammar ett slags försök till svar. Kan kulturarv vara både mitt, vårt och allas? Den svenska regeringens och Europarådets kulturarvspolitik har försökt svara ja på den frågan. I Sverige har sedan 1990-talet kulturarv kopplats samman med begrepp som demokrati, tolerans och jämställdhet. I Europa har liknande målsättningar lanserats. Samtidigt är det uppenbart att kulturarv också kan användas i rakt motsatta syften.

I Danmark har liknande problem uppmärksamrats i samband med kanondebatten. *Helen Avery* menar att meningsskiljaktigheter kring kulturarv inte kan reduceras till motsättning mellan traditionalister och förändringsbenägna. Avery argumenterar för ett kulturarvsbegrepp som inte nödvändigtvis innebär representation utan snarare ett slags tillgång till det förflutna, heterogent och motsägelsefullt som livet självt. *Carsten Paludan-Müller* avslutar med en bred politisk bakgrund till de europeiska nationalstaternas historiska strävan att skapa monokulturell identitetspolitik som stöd för nationens legitimitet. Liksom Helen Avery menar Paludan-Müller att nationalstaterna är utsatta för ett hårt tryck av processer som samlat brukar kallas globalisering. Ambitionerna att etablera en kanon i Danmark kan ses som ett nationalstatens identitetspolitiska försök att möta dessa processer.